

el-Yûnusî – İbrâhim Atve İvaz), Kahire, ts. (Dârü'l-kütübü'l-hadîse), IV, 450; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tıbbü'n-nebevî* (nşr. Abdülğanf Abdülhâlik), Beyrut 1377/1957, s. 127-147; a.mlf., *Bedâ'î'u'l-fevâ'id*, Kahire 1392/1972, II, 220-254; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, VIII, 307; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (nşr. M. Fuâd Abdülbâkî – Muhibbüddin el-Hatîb), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), X, 195, 206; a.mlf., *es-Sihr ve'l-kehâne ve'l-hased*, Kahire, ts. (Mektebetü't-türâsî'l-İslâmî), s. 105-120; *Tecrid Tercesesi*, VI, 106; XII, 74-97; Süyûtî, *el-İtkân* (Beyrut), II, 359-365; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, V, 354-356; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* (Kahire), VI, 57; Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı Nebevî*, İstanbul 1324, s. 71-72; Elmallı, *Hak Dini*, VIII, 5848; IX, 6353-6354, 6382-6383, 6388, 6391, 6397-6399; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 739-754; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1972, s. 145-150; Uğurel Barlas, *Anadolu Dügünlerinde Büyüsel İnanmalar*, Karabük 1974, s. 146; Cemal Anadol, *Tarihten Günümüze Kadar Dün-yada ve İslâmiyette Halk İnanışları: Büyü (Si-hir-Tılsım)*, İstanbul, ts. (Devlet Yayın ve Dağıtım), s. 116-125; Abdullah b. Muhammed el-Gumârî, *Kemâlül-İmân fi't-tedâvî bi'l-Kur'ân*, Beyrut 1985, s. 28-29; Râcî el-Esmer, *İşâbetü'l-ayn*, Trablus 1991, s. 69-88; Saîd b. Ali el-Kahtânî, *ez-Zîkr ve'd-du'â ve'l-ilâc bi'r-rukâ mine'l-Kitâb ve's-Sünne*, Riyad 1410/1990, s. 138-153; M. Ullmann, *İslâm Kültür Tarihinde Maji* (trc. Yusuf Özbek), İstanbul 1994, s. 300-314; Fethî b. Fethî el-Cündî, *en-Nezirü'l-uryân li-tahzîri'l-mercâ ve'l-mufâlicin bi'r-rukâ ve'l-Kur'ân*, Riyad 1415/1995, s. 185-240; Rifât Araz, *Harp'ü'ta Eski Türk İnançları*, Ankara 1995, s. 162-166; W. H. R. Rivers, *Tıp, Büyü ve Din* (trc. İbrahim Enis Köksaldı), İstanbul 2004, s. 17-21, 71-129; B. Carra de Vaux, "Hamâil", *İA*, V/2, s. 172-173.

İLYAS ÇELEBİ

RUM

(روم)

Roma, Bizans, Rumlar
ve Anadolu'yu ifade eden bir isim.

"Romalı, Roma'ya mensup" anlamındaki Romaio isminin Arapça'ya geçmiş şekli olan Rûm kelimesi Arap-İslâm kaynaklarında Romalılar, Bizanslılar ve İslâm topraklarında yaşayan Rumlar için kullanılmıştır. Arap kaynaklarında Rum adı Roma ile irtibatlandırıldığı gibi Rumlar'ın soyunun Hz. İbrâhim'in oğlu İshak'tan geldiğine ve onlara Rûm b. İsû b. İshak'a nisbetle bu ismin verildiğine dair farklı görüşler vardır. Rûm b. İsû sarışın olduğu için "Asfar" lakabıyla anıldığından onun soyundan gelen Rumlar da bazan Benî Asfar diye kaydedilmektedir. Nitekim İbn Hişâm'ın rivayetine göre Bizanslılar'a karşı Tebük Seferi hazırlıkları yapıldığı sırada münafıklar müslümanları caydırmak amacıyla, "Benî Asfar ile savaş Araplar'ın kendi aralarında yaptıkları savaşlara benzer" demişlerdi (*es-Sîre*, II, 525).

Arap kaynaklarında Rum ismi daha ziyade Bizanslılar'ı ve Bizans Devleti'ni ifade etmek üzere kullanılır. Roma ve Bizans ayrımı o dönemde söz konusu olmadığı için bu isim hem Romalılar'ı hem Bizanslılar'ı gösterdiğinden bunlardan hangisinin kastedildiği ancak muhtevadan anlaşılabilir. Meselâ Saîd el-Endelüsî insan topluluklarının yedi ana gruba ayrıldığını belirterek beşinci sırada Romalılar'a / Rumlar'a yer vermiştir. Hem Roma hem Bizans için Rum ismini kullanmakla birlikte onun ifadelerinden günümüz anlayışıyla Roma'dan Bizans'a geçiş açık şekilde görülmektedir. Saîd el-Endelüsî, Romalılar'ın geniş topraklara ve meşhur imparatorlara sahip bulduklarını, başşehirlerinin Roma, dillerinin Latince olduğunu söylemekte, Hıristiyanlığı kabul eden Konstantinos'un Kostantiniye'yi kurup başşehir ilân ettiğini, başlangıçta putperest olan Romalılar'ın Konstantinos'un çağrısı üzerine Hıristiyanlığa geçtiğini belirtmektedir (*Tabakâtü'l-ümem*, s. 33, 96-99). Mesûdî, Rumlar'ın imparatorlarını sıralarken Roma imparatorlarını "putperest olan Rum melikleri", Bizans imparatorlarını da "Hıristiyanlığı kabul eden Rum melikleri" başlığıyla birbirinden ayırır (*Mürüçü'z-zeheb*, I, 308, 317; *et-Tenbîh*, s. 123, 137).

Rûmî ifadesi "Bizans'a mensup, Bizanslı" anlamına geldiği gibi etnik olarak Rum asıllı olanları da ifade etmektedir. Buna göre Rum ismi, Rum asıllıları tanımlamak üzere etnik içerikli olarak kullanılması yanında Rus, Ermeni, Bulgar, Slav ve diğer unsurlardan meydana gelen Bizans İmparatorluğu için de kullanılmaktaydı. Anadolu başta olmak üzere Bizans topraklarını anlatmak için Bilâdü'r-Rûm / Arzu'r-Rûm, Akdeniz için Bahrü'r-Rûm, Bizans imparatorları için kayserin yanı sıra melikü'r-Rûm, azimü'r-Rûm gibi tabirlere yer verilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de bir yerde geçen ve bir sûreye adını veren Rum ismi Bizanslılar için kullanılmış, onların Sâsânîler karşısında aldıkları mağlûbiyete işaret edilerek üç ile dokuz yıl arasında Sâsânîler'e galip gelecekleri bildirilmiştir (*er-Rûm* 30/1-5). Tefsir kaynaklarında bu âyetler açıklanırken müslümanların ateşperest Sâsânîler'den yana olan müşrikler karşısında Ehl-i kitap olan Bizans'ı destekledikleri belirtilmektedir. İlgili âyetlerden Bizans'ın Sâsânîler karşısında Suriye, Filistin ve Mısır'ı kaybettiği 619 yılından önceki yenilgilerle 622'de başlayan ve İmparator Herakleios'un Sâsânî ordularını 627'de Ninevâ'da yenilgiye uğratmasıyla sonuçlanan zaferlerin kas-

tedildiği anlaşılmaktadır. 630 yılında Hz. Peygamber tarafından Bizans'a karşı gerçekleştirilen Tebük Gazvesi hakkında birçok âyet bulunmakla birlikte (*et-Tevbe* 9/38-106) bu âyetlerde Rum ismine rastlanmamaktadır.

Hadis kaynaklarında Rum ismi genellikle Bizanslılar için birçok defa geçmektedir. Resûl-i Ekrem, Bizanslılar'la savaş ve barış yapacağını (Buhârî, "Şulh", 7; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 156; İbn Mâce, "Fiten", 35), ilk deniz savaşına katılacak askerlerle kayserin şehrinin fethetmek üzere giden ilk ordunun başışlanacağını (Buhârî, "Cihâd", 93), Konstantiniye'nin fethedileceğini (*Müsned*, I, 176; IV, 335; Dârimî, "Mu-kaddime", 43), İnan ve Bizans topraklarının müslümanlar tarafından fethedilip kısıra ile kayserin hazinelerinin Allah yolunda harcanacağını (*Müsned*, V, 288; Buhârî, "Cihâd", 157, "Hümus", 8; Müslim, "Zühd", 7) haber vermiş, öte yandan ömür boyu Bizanslılar'la savaşa karar alan bazı sahâbîleri insanın tabii ihtiyaçlarının gözardı edilmemesi gerektiğini söyleyerek bu fikirlerinden vazgeçirmiş (*Müsned*, VI, 53; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 139), ayrıca İnan ve Bizanslılar'ın taklit edilmesini hoş görmemiştir (Buhârî, "İtişâm", 14; Müslim, "Şalât", 84). Hz. Peygamber, dönemin diğer bazı devlet başkanlarına olduğu gibi Bizans İmparatoru Herakleios'a da İslâm'a davet mektubu göndermiş (Buhârî, "Bed'ü'l-vaḥy", 6; "Cihâd", 74, 102), bu sırada Bizans ve uluslararası diplomasi geleneğini dikkate alarak bir mühür yaptırmıştır (Buhârî, "Cihâd", 101; Müslim, "Libâs", 56-58).

Arap-İslâm kaynaklarında İslâm öncesinde Araplar'la Bizans arasında meydana gelen ilişkilere yer verilir. Tenühîler, Selîhîler, Gassânîler ve Lahmîler ile Kinde, Cüzâm, Kelb, Tağlib gibi Hıristiyanlığı kabul eden Arap kabilelerinin Bizans ile yaptıkları ittifaklar; meşhur şairlerden Kinde'li İmrüülkays b. Hucr, Benî Bekir b. Vâil'e mensup Amr b. Kamie, Kus b. Sâide ve Hassân b. Sâbit'in Bizans çevrelerinde kurdukları dostluklar; Hz. Peygamber'in dedelerinden Hâşim b. Abdümenâf'ın Suriye'ye gidip Bizans imparatoru ile görüşmesi ve ondan Mekke'li tâcirlerin emniyet içerisinde bölgeye giderek ticaret yapabileceklerine dair bir belge almasıyla Mekke ticaretinin dışa açılması (bk. İLÂF); Hz. Muhammed'in de katıldığı Kâbe tamiri sırasında bir Bizans gemisinin kerestelerinin kullanılması ve Bâküm er-Rûmî'nin usta olarak istihdam edilmesi bunlardan bazılarıdır (*Avcı, İslâm-Bizans İlişkileri*, s. 23-

35). Resûl-i Ekrem ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminden itibaren Emevîler, Abbâsîler, Endülüs Emevîleri, Fâtımîler, Selçuklular, Eyyûbîler, Memlûkler ve Osmanlılar'ın, bu arada kurulan diğer devlet ve hânedanların Bizans'la siyasî, askerî, dinî ve sosyokültürel ilişkileri olmuştur. Umumi tarihler başta olmak üzere çeşitli İslâm kaynaklarında bu ilişkilere yer verilmektedir.

İslâm'ın doğuşundan 1453 yılına kadar uzun bir süre içerisinde Bizans başlangıçta müslüman Araplar'a, daha sonra Selçuklu ve Osmanlılar gibi müslüman Türkler'e komşu olmuş, bu süreçte farklı din ve kültürlerle mensup olan taraflar arasında yaşanan mücadeleler ilişkilerin ağırlık noktasını teşkil etmiştir. Hz. Âdem'in yaratılışından başlayıp olayları kronolojik sırayla anlatan umumi tarihlerde İslâm öncesi toplumlardan ve bu arada Roma ve Bizans'tan bahsedilir. İslâm döneminde Hz. Peygamber'den sonra halifeler zamanında Bizans ile ilişkiler belirtilir. Resûl-i Ekrem'in Herakleios'a mektubu; Mûte, Tebük, Ecnâdeyn ve Yermük savaşları; Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika'nın müslümanlar tarafından fethedilmesi; Emevîler'den itibaren Anadolu'ya düzenlenen seferler, iki taraf arasındaki ilk deniz savaşı olan ve Bizans donanmasının yenilgiyle sonuçlanan Zâtû's-sâvârî savaşı, Kıbrıs, Rodos, Girît ve Sicilya adalarının fethi; İstanbul muhasaraları; Selçuklular'la Bizans arasında yapılan Malazgirt Muharebesi, Anadolu'da gerçekleştirilen fetihler, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan ile İmparator I. Manuel Komnenos arasında meydana gelen Miryokefalon Savaşı, İstanbul'un fethi (1453) ve diğer savaşlar bu tür kaynaklarda yer alan sosluktürel ilişkilerle ait rivayetlere de rastlamak mümkündür. Ya'kûbî'nin *Târîh'i*, Taberî'nin *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk'u*, Mes'ûdî'nin *Mürûcü'z-zeheb'i* ve *et-Tenbih vel-işrâf'i*, İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil'i*, İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-nihâye'si*, Cenâbî Mustafa Efendi'nin *el-Aylemü'z-zâhir'i* ve Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin *Câmi'u'd-düve'l'i* bu tür eserlerin başında yer almaktadır.

Asr-ı saâdet'ten itibaren İslâm devletleriyle Bizans İmparatorluğu arasında çeşitli diplomatik münasebetler gerçekleşmiştir. Bu diplomatik faaliyetlerin çoğu savaş öncesi ve sonrası görüşmeler yapmak ve esir değişimi gibi amaçlar taşımaktadır. Bununla birlikte karşı tarafı kendine davet etmek, bazı iç siyasî problemler için yardım istemek, ortak düşmanlara

karşı ittifak yapmak veya sosyokültürel alanlarda iş birliği gibi hususların da hedeflediği olmuştur. İslâm dünyasında elçi karşılama merasimleri, özellikle Emevîler ve Abbâsîler döneminden itibaren Bizans'ta öteden beri görüldüğü gibi ihtişama ve karşı tarafı etkilemeye yönelik bir mahiyet kazanmaya başlamıştır. Genel tarihler yanında İslâm'da diplomasiyle ilgili günümüze ulaşmış en eski kaynak olarak bilinen, V. (XI.) yüzyıl müelliflerinden İbnü'l-Ferrâ Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed'in *Rusülü'l-mülûk ve men yaşluhu li's-sefâre* adlı eseri Bizans ile diplomatik ilişkiler hakkında önemli bilgiler içerir. Reşid b. Zübeyr'in (V/XI. yüzyıl) *Kitâbü'z-Zehâ'ir ve't-tuhaft'i*, halife ve sultanlarla Bizans imparatorları arasındaki hediyeleşmelere ışık tutması bakımından anılmaya değer. Öte yandan Mes'ûdî, Abbâsîler devrinden itibaren müslümanlarla Bizans arasında özellikle Tarsus yakınındaki Lamos nehri kenarında yapılan esir değişimi ve ödenen fidyeler hakkında bilgi verir (*et-Tenbih*, s. 189-195).

Çeşitli dönemlerde müslümanlarla Bizanslılar veya İslâm toplumunda yaşayan Bizans kilisesine bağlı hıristiyanlar arasında dinî temele dayalı ilişkiler meydana gelmiş, yazılı veya sözlü tartışmalar yapılmıştır. Hz. Peygamber'in İmparator Herakleios'un yanı sıra Bizans'a bağlı devletçiklere ve valilere gönderdiği İslâm'a davet mektupları, Hz. Ebû Bekir'in Herakleios'a yolladığı elçilik heyeti, Ömer b. Abdülazîz ile İmparator III. Leon arasında dinî muhtevalı mektuplaşma, Hârûnürreşid'in VI. Konstantinos'a mektubu, Melkî kilisesinin ilâhiyatçılarından Theodore Ebû Kurre'nin Bağdat'ta Abbâsî Halifesi Me'mûn'un huzurunda İslâm âlimleriyle yaptığı tartışma, Büveyhî Hükümdarı Adudüddeve tarafından esir değişimini ve diğer konuları görüşmek üzere İstanbul'a gönderilen meşhur âlim Bâkılânî'nin İmparator II. Basileios'un huzurunda İstanbul Patriği II. Nikholas (Chrysoberges) ve diğer din adamlarıyla yaptığı tartışma bunlar arasında sayılabilir. Öte yandan Bizans'ta ortaya çıkan ve 726-843 yılları arasında devam eden ikonoklazma (tasvir kırıcılık) hareketine etki eden önemli dış faktörlerden biri İslâm olmuş, müslümanların ikonalar konusunda Bizanslılar'a yönelttikleri tenkitler, aynı zamanda onlara karşı elde ettikleri askerî üstünlükler böyle bir etkinin zeminini hazırlamıştır.

Özellikle İslâm'ın ilk asırları dikkate alındığında Bizans'ın bilim ve sanat, mimari, mûsiki, felsefe, resim ve tıp gibi alanlar-

da söz sahibi olduğu İslâm kaynaklarında vurgulanmaktadır (Câhiz, *JA*, CCLV [1967], s. 98-100; İbnü'l-Fakîh, s. 136-137). Emevîler devrinde Dimaşk'ın başşehir olarak seçilmesiyle müslümanlar Bizans sanatına yakın ilgi duymuşlar ve bu birikimden yararlanmışlardır. Bu dönemde inşa edilen Kubbetüs-sahre, Kusayru Amre, Mescid-i Aksâ ve Emeviyye Camii gibi İslâm sanatının ilk örneklerinde Bizans etkisinden söz etmek mümkündür. I. Velid'in isteği üzerine Bizans İmparatoru II. Iustinianos tarafından gönderilen para, mozaik ve ustalar Emeviyye Camii ve Mescid-i Nebevî gibi yapıların inşa ve tamirinde kullanılmıştır. Ayrıca gerek Hulefâ-yi Râşidîn döneminde gerekse daha sonraki dönemlerde fethedilen Bizans şehirlerindeki kiliselere genellikle anlaşma gereği dokunulmamakla birlikte bazı kiliselerin camiye dönüştürüldüğü, yeni camilerin inşasında eski kilise malzemeleri ve kalıntılarının kullanıldığı bilinmektedir. Endülüs Emevî Halifesi III. Abdurrahman tarafından yaptırılan Medînetüzzehrâ sarayındaki binlerce sütundan 140'ı İstanbul'dan getirtilmiştir. Öte yandan Bizans, Sâsânî unsurları ile diğer unsurları özüne katıp kendine mahsus bir özellik kazanan İslâm sanatı III. (IX.) yüzyılın başlarından itibaren Bizans'ın dikkatini çekmeye başlamış ve Bizans'taki bazı yapılarda İslâm sanat unsurlarına yer verilmiştir. Nitekim İmparator Theophilos, Halife Me'mûn'a elçi olarak gönderdiği Synkellos Ioannes Grammatikos'un Bağdat'taki hilâfet sarayına dair anlatımlarından etkilenecek sarayın resimlerini getirmiş ve harabeleri günümüze ulaşan Bryas Saray'ını yaptırmıştır (Eyice, XXIII/89 [1959], s. 79, 92).

Greko-Romen ve Helenistik kültürün vârisi olan Bizans eski Yunan düşüncesi ve biliminin müslümanlara geçişinde önemli rol oynamıştır. Bu etki birkaç şekilde gerçekleşmiştir. Her şeyden önce İskenderiye, Antakya, Gazze, Beyrut, Urfa ve Harran gibi belirli dönemlerde ilim ve kültür merkezi haline gelmiş şehirlerin fethedilmesiyle bu bölgelerde ilmî faaliyet yapabilecek yerli unsurlar müslümanların hâkimiyeti altına girmiştir. Bizans topraklarına düzenlenen seferler sırasında ele geçirilen kitaplar Bağdat'a getirilmiş ve oluşturulan kütüphanelerde tercüme edilmek üzere muhafaza edilmiştir. Bazan bizzat halifeler tarafından Bizans imparatorlarına mektup yazılarak klasik eserlerin temininde kolaylık sağlanması talep edilmiştir. Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr, İmparator V. Konstantinos'a elçi yollaya-

rak eski Yunan bilimine ait eserlerin gönderilmesini istemiştir. Halifenin bu ricasına imparator, Öklid'in (Euclides) *Elemento Geometricae* (*Les Elements*) adlı eserini ve fen bilimleri alanındaki bazı kitapları göndermek suretiyle karşılık vermiştir. Öklid'in kitabı *Uşûlü'l-hendese* (*Kitâbü'l-Uşûl/el-'Anâşirü'l-ûlâ*) adıyla Arapça'ya çevrilmiştir. Bizans'tan getirtilenlerle birlikte toplanan kitaplar için Halife Mansûr'un sarayında Hizânetü'l-hikme adıyla bir kütüphane kurulmuş, bu kütüphaneye daha sonra Me'mûn tarafından kurulacak olan Beytülhikme'nin temelini oluşturmuştur. Hârûnürreşid, Bizans'ın Amorion (Amûriye) ve Ankara gibi şehirlerinde gerçekleştiren muhasaralar sırasında ele geçirilen kitapların muhafaza edilmesini emretmiştir. Ayrıca ilim adamlarından meydana gelen bir ekibi tıp, felsefe, astronomi gibi bilimlere dair eserleri elde etmekle görevlendirmiş, bu şekilde birçok ünlü eserin Bağdat'a getirilmesini sağlamıştır. Bağdat'ta toplanan kitaplar, halifenin görevlendirdiği Yuhannâ b. Mâseveyh başkanlığındaki bir heyet tarafından Arapça'ya tercüme edilmiştir. Kurduğu Beytülhikme ile ilim ve tercüme faaliyetlerine altın çağını yaşatan Me'mûn, Bizans seferleri sırasında toplattığı kitapları beraberinde Bağdat'a getirmiştir. Me'mûn ile çağdaşı Bizans imparatoru (muhtemelen Theophilos) arasındaki yazışmalar neticesinde halife, aralarında Haccâc b. Yûsuf b. Matar, Yuhannâ b. Bitrîk ve Yuhannâ b. Mâseveyh'in de yer aldığı bir heyeti Bizans'a göndermiş, heyetin Bizans'tan getirdiği felsefe, matematik, tıp ve mûsikiye dair kitaplar halifenin isteği üzerine Arapça'ya tercüme edilmiştir. Bizans'tan temin edilen eserler arasında Eflâtun, Aristo, Hipokrat, Câlînûs (Galen), Öklid, Batlamyus gibi meşhur filozof ve tabiat bilimcilerine ait kitaplar bulunmaktadır. Bu resmî girişimlerin yanı sıra Me'mûn'un sarayındaki müneccimlerden Mûsâ b. Şâkir'in oğulları Muhammed, Ahmed ve Hasan da (Benî Mûsa kardeşler) klasik bilim mirasını elde etme hususunda gayret sarfetmiş ve maddî hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Benî Mûsâ kardeşler Huneyn b. İshak gibi meşhur âlimleri Bizans'a göndererek felsefe, matematik, mûsiki ve tıp alanında birçok eserin satın alınıp İslâm ülkesine getirilmesi ve tercüme edilmesini sağlamıştır. Halife Me'mûn'un, Grekçe tıp kitaplarını Arapça'ya çevirmek ve başkaları tarafından yapılan çevirileri kontrol etmekle görevlendirdiği Huneyn'e tercüme ettiği eserlerin ağırlığına altın verdiği riva-

yet edilmektedir (İbn Ebû Usaybia, s. 260). Suriyeli hıristiyan felsefecilerden muhtemelen Rum asıllı Kustâ b. Lûkâ'nın da Bizans'a gidip oradan birçok eserle Suriye'ye döndüğü ve Grekçe'den Arapça'ya tercüme yapmak üzere Bağdat'a davet edildiği bilinmektedir. Bu şekilde toplanan eserler etnik köken ve din farkı gözetilmeksizin görevlendirilen kişilere tercüme ettirilmiştir. Hizânetü'l-hikme ve Beytülhikme'nin ilmî zenginliğe kavuşmasında bu eserlerin ve gayri müslim unsurların önemli rolü olmuştur. Bu faaliyetler sayesinde İslâm toplumu sadece Yunan filozoflarının değil Theon, Proklos, Ammonios, Simplicios, Ioannes Philoponos gibi Bizans felsefe ve tabiat bilimcilerinin görüşlerini de öğrenme imkânı bulmuştur. Öte yandan Halife Me'mûn, şöhretini duyduğu Bizans filozofu ve matematikçisi Leon'u Bağdat'a getirtmek istemiş, Halife Vâsîk-Billâh, Ashâb-ı Kehf'e ait olduğu söylenen mağarada incelemeler yapmak üzere görevlendirdiği Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî'ye imparatorun gerekli desteği vermesini temin etmiştir. Bizans imparatorlarının halifelere gönderdiği hediyeler arasında klasik Yunan bilim ve felsefesine dair kitaplar da bulunmaktaydı. 338 (949) yılında Kurtuba'ya (Cordoba) gelen VII. Konstantinos'un elçisinin Halife III. Abdurrahman'a getirdiği hediyeler arasında Dioskorides'in meşhur kitabı da (*De Materia Medica*) yer almaktaydı. İmparator, halifenin isteği üzerine bir süre sonra eseri Grekçe'den Arapça'ya çevirmek üzere Nikholas adlı bir rahibi göndermiştir (İbn Ebû Usaybia, s. 38-39; Küçüksipahioğlu, s. 52-54).

Bizans'a yönelik askerî seferlerde elde edilen başarılar İslâm toplumunda geniş yankı bulmuş ve dönemin şairleri tarafından yazılan methiyelerde önemli yer tutmuştur. Emevî saray şairlerinden Ahtal'ın Abdümelik b. Mervân'ı her yıl Bizans'a düzenlediği seferlere atıfta bulunarak övdüğü şiiri (*Divân*, s. 26-27), Ebû'l-Atâhiye'nin İmparator Nikephoros'u mağlûp eden Hârûnürreşid'i metheden şiirleri (*Divân*, s. 634), İmparator Theophilos'un Zabatra'ya (Doğanşehir) saldırıp birçok kişiyi esir almasının ardından Bizans'ın başlıca şehirlerinden Ammûriye'yi fetheden Mu'tasım-Billâh'a Ebû Temmâm'ın yazdığı kaside (Hatîb et-Tebrîzî, I, 32-49), Mütenebbî'nin Hamdânî Hükümdarı Seyfûddeve'nin Bizans'a karşı mücadeleleri ve kazandığı zaferlerden bahsettiği methiyeleri ("Seyfiyyât", bk. *Divân*, s. 212-349) örnek olarak zikredilebilir.

İslâm toplumlarına ait destan, hikâye ve masal gibi edebiyat ürünlerinde de ya Bizans'la ilişkiler temel konu olarak seçilmekte ya da diğer konular yanında Bizans'a yer verilmektedir. *Sîretü'l-Emîre Zâtilhimme*, Antere kıssası, binbir gece masallarından hükümdar Ömer b. Nu'mân masalı ve Türkler arasında yaygınlık kazanan Battal Gazi destanı Bizans'a yönelik kahramanlık ve yiğitlik maceraları etrafında örülmüş, bu arada beşerî ilişkilere de yer veren ürünlerdir. Öte yandan İslâm-Bizans ilişkilerinin Bizans edebiyatındaki yansımalarının başlıca örneğini teşkil eden Digenis Akritas destanı, Suriyeli bir Arap emîriyle Bizanslı bir general kızının evliliklerinden dünyaya gelen Digenis Basileos Akritas ve onun kahramanlıkları etrafında şekillenmiştir (Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, s. 228-251, 264).

Coğrafyacılar ve seyahatnâme yazarları da eserlerinde Bizans ülkesinden, şehir ve kasabalarından bahseder. Bu arada Bizans'ın başşehri olarak İstanbul'a (Konstantinopolis, Kustantîniyye) özel bir yer verilir. Bu eserlerde İstanbul'un surları, İstanbul Boğazı, başta Ayasofya olmak üzere kilise ve manastırlar, imparatorluk sarayı, hipodrom, dikilitaşlar, heykeller, bazı yerlerle ilgili efsaneler, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin mezarı ve Mesleme b. Abdümelik tarafından yaptırılan cami üzerinde özellikle durulduğu görülmektedir. Bu kaynaklarda ayrıca imparatorların göz kamaştırıcı giysileri, altın taht ve taçları hakkında tasvirler yer alır. Eserlerinde İstanbul'a yer veren müelliflerin bir kısmı bizzat şehri görmüş, bir kısmı da önceki müelliflerin eserlerinden veya İstanbul'a çeşitli vesilelerle gitmiş olan kimselerden yararlanmışlardır. İbn Rüste, Bizans'a esir düşen Hârûn b. Yahyâ'nın anlatımıyla İstanbul'dan bahsederken Mes'ûdî, İstanbul hakkındaki bazı bilgileri buraya elçi olarak gitmiş olan Ebû Urmevî Adî b. Ahmed b. Abdülbâki el-Ezdfî'den ve gazâ için giden kimselerden aldığını söyler (*Mürûcû'z-zeheb*, I, 320). Öte yandan İstanbul'u bizzat gören İbn Battûta eserinde şehir hakkında bilgi vermektedir.

İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren özellikle fetihler sırasında ele geçirilen Bizans topraklarındaki çok sayıda yerli halk yapılan antlaşmalarla buldukları yerde yaşamaya devam etmiş, kendilerine tanınan hukukî statü ve çeşitli haklarla İslâm toplumlarında varlığını sürdürmüştür. Ayrıca savaşlar neticesinde ele geçirilen çok sayıda Bizanslı esir köle ve câriye olarak İslâm toplumuna katılmıştır. İslâm toplum-

larında diğer dinî ve etnik unsurların yanında hatırı sayılır bir Rum nüfusu her zaman var olagelmıştır. Bunlar İslâm toplumunda çeşitli görev ve hizmetler ifa etmiştir.

Selçuklular ve Osmanlılar da Rum kelimesini hem coğrafi bir isim hem de bu coğrafyada yaşayanları nitelemek üzere kullanmışlardır. Meselâ Anadolu Selçuklularına Selâcika-i Rûm denilmiştir. Bunun yanı sıra Rum ismi bu coğrafyada bulunan ve Grekçe konuşan etnik grubu da ifade etmiştir. Osmanlılar'ın ilk döneminde Amasya, Sivas ve Tokat'ı içine alan idarî birim hakkında (eyâlet-i Rûm), ayrıca Anadolu'da müslüman-gayri müslim herkes için Rûm / Rûmî isminin kullanıldığı görülmektedir. Anadolu'ya mülk-i Rûm, Osmanlı Devleti'nin Avrupa yakasındaki kısmına Rumeli, Osmanlı hükümdarlarına da Rum padişahı denilmiştir. Bizans'ın varlığına son veren Fâtiş Sultan Mehmed diğer unvanları yanında Kayser-i Rûm unvanını almıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli hizmetleri görülen dinî-askerî dört zümre abdalân-ı Rûm, ahîyân-ı Rûm, bâciyân-ı Rûm ve gâziyân-ı Rûm adıyla kaydedilmektedir. Genel olarak Rûmî tabiri kaynaklarda Anadolu'yu yanında Osmanlı anlamına da gelir. Rûmîlik, ırk bakımından Rumlar'ı değil, Osmanlılar'ı kapsayan kültürel ve sosyal terkibi aksettiren bir tanımlama şeklinde yorumlanmıştır. Aslında kelimenin İslâm tarihi geleneğine uygun nitelermelerden kaynaklandığı ve eski Roma toprakları ile bu topraklar üzerinde yaşayanları kapsadığı açıktır. Osmanlılar'da Rum kelimesi, tebaaları olan ve Grekçe konuşan hıristiyanları ifade etmek üzere de kullanılmıştır. Bu anlamıyla Anadolu'da Türkler'in gelmesinden önce Doğu Roma hâkimiyeti altında hıristiyanlaşmış ve dilleri Grekçe / Yunanca'ya dönüşmüş yerli halkları nitelemiştir. Selçuklu ve Bizans idaresinden Osmanlı hâkimiyetine intikal eden bu topluluklar Anadolu'nun birçok yerinde varlıklarını sürdürmüştür. Bunların yanında daha sonra Osmanlı idaresi altına girecek olan Yunan anakarası, Trakya ve adalarda yaşayan, Grekçe konuşan topluluklar tâife-i Rûmiyân olarak adlandırılmıştır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Anadolu'yu ve Osmanlı anlamındaki Rûmî tabiri tamamen ortadan kalkarken etnik bir grubu ifade eden Rum kelimesi yaygın biçimde kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "er-rûm", "benü'l-asfar", md.leri; *Müsned*, I, 176; IV, 335; V, 288; VI, 53; Ahtal, *Divân* (nşr. Mehdi M. Nâsirüddin), Bey-

rut 1406/1986, s. 26-27; Ebü'l-Atâhiye, *Divân* (nşr. Mecid Tarrâd), Beyrut 1415/1995, s. 634; Theophanes, *The Chronicle of Theophanes* (trc. H. Turtledove), Philadelphia 1982, s. 8-41, 44, 48-50, 54, 61, 63, 83-85, 91, 106, 133; İbn Hişâm, *es-Sire*², II, 373-389, 515-529, 606, 607; Câhiz, *er-Red 'ale'n-Naşârâ (Resâ'ülü'l-Câhiz* içinde, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1399/1979, III, 303-351; a.mlf., "el-Ahâr ve keyfe taşihhu" (nşr. Ch. Pellat), *JA*, CCLV (1967), s. 65-105; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), bk. İndeks; İbnü'l-Fakih, *Muhtasarı Kitâbi'l-Büldân* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1967, s. 136-137; Ya'kûbî, *Tarih*, I-II, tür.yer.; İbn Rüste, *el-A'lâku'n-neftse*, s. 119-127; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XI, 15-21; a.mlf., *Tarih* (Ebü'l-Fazl), I-IX, tür.yer.; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), I-IV, tür.yer.; a.mlf., *et-Tenbih*, s. 123, 137, 189-195; Mütenebbi, *Divân* (nşr. Abdülvehâb Azzâm), Beyrut 1398/1978, s. 212-349; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 303, 304, 310, 314, 325-328, 348, 351-354, 419; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsim*, s. 165; Ebü Ali Hüseyin b. Muhammed İbnü'l-Ferrâ, *Rusülü'l-mülük ve men yaşluhu li'r-risâle ve's-sefâre* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1972, s. 64-69, 76-89, 94, 95; Sâid el-Endelüsî, *Şabakâtü'l-ümem* (nşr. Hayât Bû Alvân), Beyrut 1985, s. 33, 96-99, 128-129; Hatib et-Tebrîzî, *Şerhu Divânı Ebî Temmâm* (nşr. Râcî el-Esmer), Beyrut 1414/1994, I, 32-49; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 97-100; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I-XIII, tür.yer.; İbnü'l-Kiftî, *İhbarü'l-'ulemâ'* (Lippert), tür.yer.; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ'*, s. 38-39, 151, 171, 259-260, 604-605; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 530-532; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Abdülhâdî ef-Tâzî), Rabat 1417/1997, II, 248-258; İbn Kesir, *el-Bidâye*, I-XIV, tür.yer.; Kınalîzâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Bulak 1248, II, 60; Âli Mustafa Efendi, *Kitâbü't-Tarih-i Künhü'l-ahbâr* (haz. Ahmet Uğur v.dğr.), Kayseri 1997, I/1, s. 12-14; A. A. Vasiliev, "Byzantium and Islam", *Byzantium, An Introduction to East Roman Civilization* (ed. N. H. Baynes - L. B. Moss), Oxford 1948, s. 309-325; A. N. Stratos, *Byzantium in the Seventh Century: A. D. 602-711* (trc. M. O. Grant - H. T. Hionides), Amsterdam 1968-80, I-V, tür.yer.; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, II, 38-72; III, 187, 392-431, 489-491; IV, 243, 424; VI, 465, 477; P. Wittek, "Rûm Sultanı" (trc. Muallâ Süerdem), *Batu Dillerinde Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1971, s. 83-104; Speros J. Vryonis, *Byzantium: Its Internal History and Relations with the Muslim World*, London 1971; Adel-Theodore Khoury, *Les théologiens byzantins et l'Islam, textes et auteurs (VIIIe-XIIIe s.)*, Louvain-Paris 1969; M. Canard, *Byzance et les musulmans du proche orient*, London 1973; Ahmad M. H. Shboul, "Byzantium and the Arabs: The Image of the Byzantines as Mirrored in Arabic Literature", *Byzantina Australiensia I: Byzantine Papers* (ed. E. M. Jeffreys - A. Moffatt), Canberra 1981, s. 43-68; Abdel-Rahman Salem, *War and Peace in Caliphate and Empire: Political Relations Between the Abbasids and Byzantium: 749-847* (doktora tezi, 1983), University of Birmingham; Muhammed Hamidullah, *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 107-115, 523-525; a.mlf., *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 331-350; Leylâ Abdülcevâd İsmâilî, *ed-Devletü'l-Bizanthyeye fi 'aşri'l-imbarâtür Hıraql ve 'alâkâtühâ bi'l-müslimîn*, Kahire 1985, s. 337-417; İrfan Şahid, *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century*, Was-

ington 1995, I/1-2; Mustafa Fayda, *Hız Ömer Zamanında Gayrı Müslimler*, İstanbul 1989, s. 29, 31, 141, 146, 151, 159, 176, 189; Şahin Uçar, *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi*, İstanbul 1990; Şerif Baştaş, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1989; Fehmeddin Başar, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı-Bizans Münasebetleri: 1299-1451* (doktora tezi, 1991), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşiltan), Ankara 1991, tür.yer.; W. E. Kaegi, *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, Cambridge 1992, tür.yer.; *The Early Christian-Muslim Dialogue, A Collection of Documents from the first Three Islamic Centuries, 632-900 A.D., Translation with Commentary* (ed. N. A. Newman), Pennsylvania 1993, s. 11-131; Süleyman er-Rahîlî, *es-Sefarâtü'l-İslâmiyye ile'd-devleti'l-Bizanthyeye, Sefarâtü'd-düveli'l-'Abbâsiyye ve'l-Fâtımiyye ve'l-Emeviyye fi'l-Endelüs*, Riyad 1414/1993; Birsal Küçüksipahioğlu, *III. Abdurrahman Dönemi Endülüs Tarihi: 300-350/912-961* (yüksek lisans tezi, 1996), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 52-57, 69; Levent Öztürk, *İslam Toplumunda Hıristiyanlar: Asr-ı Saadetten Haçlı Seferlerine Kadar*, İstanbul 1998; tür.yer.; Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003, tür.yer.; a.mlf., "Arap-İslâm Kaynaklarında İstanbul", *İslâm Üniwersitesi 550. Yıl Uluslararası Sempoziumu: XV. Yüzyıl* (ed. Sümer Atasoy), İstanbul 2004, s. 99-112; Nadia Maria El Cheikh, *Byzantium Viewed by the Arabs*, Cambridge 2004; a.mlf., "Rûm", *EP* (İng.), VIII, 601-602; Salih Özbaran, *Bir Osmanlı Kimliği: 14.-17. Yüzyıllarda Rum / Rumî Aidiyet ve İmgeleri*, İstanbul 2004; Semavi Eyice, "İstanbul'da Abbâsî Saraylarının Benzeri Olarak Yapılan Bir Bizans Sarayı: Brays Sarayı", *TTK Belleten*, XXIII/89 (1959), s. 79-111; J. Meyendorff, "Bizans'ın İslâm Anlayışı" (trc. Fuat Aydın), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Adapazan 2002, s. 21-46; Franz Babinger, "Rûm", *İA*, IX, 766; C. E. Bosworth, "Rûm", *EP* (İng.), VIII, 602-606; Mahmut Kaya, "Beytül-hikme", *DİA*, VI, 88-90; a.mlf., "Felsefe", a.e., XII, 311-313; Işın Demirkent, "Bizans", a.e., VI, 233-244; a.mlf., "Herakleios", a.e., XVII, 212-215.

 CASİM AVCI

RUM ATEŞİ

(bk. ÂTEŞ-i RUMİ).

RUM EYALETİ

Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıl başlarında Amasya-Tokat-Sivas yöresinde kurulan eyalet.

Osmanlılar zamanında XV. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun tamamına "iklim-i Rûm, memleket-i Rûm", Amasya-Tokat-Sivas yöresini kapsayan çevreye de "Rûmiyye-i suğrâ" adı verilmiştir. Bu küçük yöre 816'da (1413) idarî olarak eyalet şeklinde teşkilâtlandırıldığında Vilâyet-i Rûmiyye-i Suğrâ ismiyle anılmaya başlanmıştır. Rum eyale-